

Swarzędzki alfabet historyczny Antoniego Kobzy

Nowa Wieś (fragmenty)

Dworek w Nowej Wsi w latach pięćdziesiątych XX wieku (fotograf nieznany)

Położenie, gleby, najdawniejsze ślady życia ludzi, nazwa

Nowa Wieś znajdująca się dzisiaj w granicach Swarzędza, dawniej była odrębną miejscowością położoną w kierunku południowo-zachodnim od centrum miasta, przy drodze Poznań – Kostrzyn nad bezimiennym strumieniem uchodzącym do Mielcucha.¹

Założona została na nieurodzajnych glebach sandrowych wykształconych na piaskach i żwirach akumulacji wodnolodowcowej.

Na południowy zachód od folwarku i dworu zwanego dzisiaj „Pszczółkami”, zlokalizowano stanowiska archeologiczne kryjące ślady życia ludzi w postaci skorup naczyń glinianych z epoki kamienia (przełom mezolitu i neolitu, ok. 5000 – 4000 p.n.e.), epoki brązu, (kultura łużycka, ok. 1400 – 400 p.n.e.) i wczesnej epoki żelaza (kultura przeworska, III w. p.n.e. – V w. n.e.).

Nazwa ma źródło kulturowe i w tym przypadku prawdopodobnie określała osadę młodszą od najbliższej miejscowości, to jest wsi Swarzędz lub Zalasewa. W dokumentach, opracowaniach i na mapach zapisywano m. in.: *Nowawieś*, *Nowa wieś*, *Neudorf*, *Neudorf bei Schwersenz*, *Nowa Wieś pod*

Swarzędzem, *Nowa Wieś Poznańska*. Początkowo także zapisywano ją jako miejscowość dwuczęściową (mapa z 1799 r.) składającą się z *Nowejwsi* i położonej bezpośrednio od niej na południe – *Nowejwsi Holl*. (Olędry). ...

Głównym trzonem osady był folwark z domami robotników oraz istniejący już od dawna Nowy Młyn położony względem Nowej Wsi na zachód z niewielkim odchyleniem na południe, a także folwark Marienfeld zwany też Marienpolem. W 1843 r. znajdowało się tu razem 10 domów i 140 mieszkańców.

Nowa Wieś była nietypową miejscowością, ponieważ jako jednostka terytorialna zwana gminą zawierała kilka odrębnych skupisk ludzkich, podczas gdy inne gminy wiejskie zazwyczaj składały się z jednej miejscowości.

W obszar gminy nowowiejskiej, oprócz Nowej Wsi koło Swarzędza w drugiej połowie XIX wieku wchodziły: wspomniany Nowy Młyn, *Antonin*, *Antoninek*, osada określana jako *zu Neudorf*, *Zieliniec* (przez krótki okres czasu) oraz pojedyncze, odosobnione gospodarstwa. ...

Dokładnie nie wiadomo, kiedy nastąpiło rozdzielenie folwarku Antonin od młyna. W 1882 r. właścicielem Nowego Młyna był Niemiec, młynarz Adolf Schilling, a właścicielem folwarku Antonin nadal Hugo Beck wspomniany także w 1888 r. ...

Na początku listopada 1895 r. Antonin został kupiony na subhastacji za ponad 90 tys. marek przez pannę Beck (córka Hugo

Kolejne miejscowości przedstawiane w naszym cyklu – oprócz opisanego już Mechowa w PzR nr 6 (348) czerwiec 2018 r. oraz Katarzynek (PzR nr 2 (344) luty 2018) – to wsie, które zostały wchłonięte przez większych „sąsiadów”. Będą to więc dzieje Nowej Wsi, Nowego Dworu, Swarzędza Wsi i Świącinka.

Becka) i Essera z Berlina. ... Nowi właściciele zdecydowali się na parcelację folwarku obejmującego 326,26 ha.

W wyniku parcelacji na wschód od Antonina powstało osiedle określane na mapach jako *zu Neudorf*. ...

W 1907 r. Karol Antoni Stablewski z powodu długów sprzedał Ceradz Dolny (pow. Szamotuły), a zakupił mniejszą posiadłość – Antonin. W skład majątku wchodził niewielki folwark i skromny dworek, który w opinii współczesnych nie oddawał pozycji społecznej Stablewskich w Wielkopolsce. Z niewielkim parkiem przylegał do podwórza folwarcznego od strony południowej, z fasadą zwróconą także na południe. Powstał na pocz. XX w. jako budynek dwukondygnacyjny przykryty dwuspadowym dachem pokrytym papą. Podczas działań wojennych w 1945 r. został w połowie zniszczony, a budynek folwarczny wyburzono jakiś czas po zakończeniu wojny. Na ścianie szczytowej dworu zachował się medalion z jaszczurką i orłem. ... Z rodu Stablewskich wywodził się arcybiskup poznański i gnieźnieński Florian Aleksander Stablewski, bardzo bliski krewny „po mieczu” Karola Antoniego (był bratem strykiem ojca nowego właściciela). ...

W obszar gminy Nowa Wieś wchodził także wspomniany wyżej Antoninek (Antoninhof), czyli stacja kolejowa zbudowana ok. 1898 r., a na mapach zaznaczana dopiero od 1900 r. ...

W czasie okupacji hitlerowskiej Antonin przemianowano na *Seehof*, Antoninek na *Antoninhof* a Nowy Młyn na *Neumühle*. Wymienione miejscowości w 1940 r. zostały włączone przez niemieckiego okupanta do miasta Poznania, dzielnica Nowe Miasto i przestały być częściami obszaru Nowej Wsi. ...

Właściciele Nowej Wsi (folwark i dwór pod Swarzędzem zw. „Pszczółkami”)

Wieś została założona prawdopodobnie przez właścicieli „klucza swarzędzkiego” z rodziny Koźmińskich i potem dzieliła losy całego klucza.

¹ Strumień posiada symbol C-B w dokumentacji Wielkopolskiego Zarządu Melioracji i Urządzeń Wodnych w Poznaniu oraz dokumentacji technicznej Gminnej Spółki Wodnej w Swarzędzu (1984).

Od Koźmińskich Nową Wieś odkupił w 1792 r. – wraz z całą majątnością swarzędzką – wielokrotnie już wspomniany bankier Jan Klug nobilitowany przez sejm Rzeczypospolitej i pieczętujący się herbem Kotwica. ... W latach 1809 i 1810 kolejnym dzierżawcą był Michał Przanowski (ur. w 1788 r.), który poślubił Józefę Michalinę Franciszkę Brzozowską. Później (1821 r.) zakupił folwark Polanowo pod Powidzem, ale po dwóch latach zmarł i został pochowany w Jarząbkowie. ...

W 1822 r. Królewsko-Pruski Sąd Ziemiański na wniosek kuratora majątku ogłosił przymusową sprzedaż majątności swarzędzkiej z folwarkiem Nowa Wieś. ...

Uwłaszczenie chłopów

Nowa Wieś w latach dwudziestych XIX w. – bez Nowego Młyna – składała się z folwarku (ziemia, zabudowania gospodarcze, domy robotników rolnych oraz dom mieszkalny zarządcy lub właściciela) oraz z jednego gospodarstwa chałupniczego Marcina Adamczaka z gruntem o pow. ponad 51 mórg (ok. 12 ha). ...

W 1829 r. Marcin Adamczak złożył wniosek do Królewskiej Komisji Generalnej w Wielkim Księstwie Poznańskim o przeprowadzenie separacji gruntów i regulację jego stosunków z dworem (właścicielem wsi). Komisja Generalna 15 grudnia 1829 r. zleciła realizację wniosku powiatowej Komisji Specjalnej (na powiat poznański) ...

Separacja gruntów polegała na scaleniu ziemi folwarcznej oraz wydzieleniu ziemi dla Marcina Adamczaka. Otrzymał on nieco więcej ziemi niż uprawiał przed separacją, gdyż w Umowie zapisano dla niego grunty o powierzchni 70 mórg 28 prętów kwadratowych (ok. 17 ha). Oprócz ziemi przekazano mu na wyłączną własność budynek mieszkalny i zabudowania gospodarcze, które użytkował do czasu separacji. Dominium (właściciel) przekazało gospodarzowi jednorazowy zasiłek w wysokości 30 tal. na remonty jego zabudowań i zobowiązał go do rychłego ich wykonania. ...

Niestety, brakuje informacji o dalszych losach tego jedyne w Nowej Wsi gospodarstwa chłopskiego.² ...

W Nowej Wsi, przy drodze do Warszawy, znajdowała się oberża odnowiona w 1845 roku i wystawiona do dzierżawy przez właściciela, o czym informowała Gazeta Wielkiego Księstwa Poznańskiego. ... Właścicielem był poznański cukiernik Józef Nawrocki. ...

Folwark posiadał ziemię o rozległości 925 mórg 104 pr. kw. (ok. 231 ha), która

Terakotowa głowa konia przeniesiona ze stajni folwarku w Swarzędzu Wsi, zamontowana nad bocznym wejściem dworu w Nowej Wsi, stan w 2004 r. (fot. Antoni Kobza)

składała się z: ogrodu – 15 m. 157 pr. kw., roli (ziemia orna) – 332 m. 169 pr. kw., łąk – 80 m 104 pr. kw., pastwisk – 386 m. 131 pr. kw., torfowiska – 7 m. 59 pr. kw., cegielni – 12 m. 124 pr. kw., piasków (chodzi prawdopodobnie o piasnice, czyli miejsca eksploatacji piasku) – 87 m. 82 pr. kw. oraz ziemi wykorzystywanej na podwórza i pod zabudowania. ...

Na podstawie słabej przesłanki można się domyslać, że w 1838 r. dzierżawcą majątku był Józef Rivoli, ojciec Józefa słynnego przyrodnika i profesora (patrz dalej). W owym czasie, we wsi było 6 domów i 60 mieszkańców ...

W 1874 r. majątek stanowiły: folwark, działki rolne, w tym grunt w Swarzędzu wynoszący blisko 7 ha – razem ok. 222 ha oraz cegielnia położona między folwarkiem a Jeziorem Swarzędzkim. Na terenie majątku wydobywany był też torf, który prasowano i sprzedawano okolicznej ludności i mieszkańcom Poznania. ...

Na początku sierpnia 1905 r. Nową Wieś kupił Jan Niemojewski (1878-1933), który od razu włączył się w życie społeczno-polityczne okolicy i odznaczył się patriotyczną postawą w walce z germanizacją. ... Na początku września 1906 r. pod pozorem uczestnictwa w prywatnej zabawie zjechało ok. 200 członków „Sokoła”, między którymi był także poseł Bernard Chrzanowski piastujący funkcję przewodniczącego związku sokolego w Poznaniu. ...

Niemojewski także aktywnie współpracował ze swarzędzkim proboszczem ks. Tomaszem Nejczykiem w utworzeniu Banku Ludowego w Swarzędzu i w latach 1906 – 1908 pełnił funkcję kontrolera i członka zarządu. Od 1907 do 1908 r. był prezesem kółka rolniczo-włościańskiego w Swarzędzu. ...

W maju 1910 r. ogłoszono przymusową sprzedaż cegielni i należącego do niej gruntu

o pow. ponad 18 ha położonych w Nowej Wsi, a należących do Paula Wilcka i jego żony Agnieszki z domu Rabbow. ...

Do czasu remontu dwór był skromną budowlą o prostej i jednolitej bryle. W wyniku rozbudowy pojawiło się od wschodu skrzydło z basztą w narożniku o charakterystycznym spiętrzonym daszku. Od strony parku również dobudowano niższą od frontowej, basztę na planie półokręgu. Dzięki przebudowie dwór z piętrem ukrytym w dachu mansardowym uzyskał bardziej urozmaiconą i interesującą bryłę i przez miejscową ludność nazywany był pałacem. Na ścianie jego wschodniej elewacji zamontowano ok. połowy lat siedemdziesiątych XX w. oryginalnie zdobione drzwi ze starego młyna w Bogucinie. Drewniane, ale obłożone wytłaczaną blachą stanowią przykład starannej i estetycznej wykończenia budowli przemysłowej. Nad wschodnim, bocznym wejściem zawieszono terakotową głowę konia zdemonstrowaną ze stajni folwarku w Swarzędzu Wsi. ... W 1930 r. dwór i folwark (obecne „Pszczółki”) został zakupiony od Scheiblera przez braci Andrzeja i Henryka Maksów. Posiadali oni także ziemię w Zielińcu i w Zalasewie i byli członkami Wielkopolskiego Związku Ziemian.

Cały wspólny majątek braci Maksów wystawiono na licytację w marcu 1939 r., ale pozostawał on w ich rękach do wybuchu II wojny światowej. ...

Po II wojnie światowej i wyzwoleniu z pod niemieckiej okupacji przywrócono starą polską nazwę Nowa Wieś, a w 1954 r. włączono ją – bez Nowego Młyna i Antonina – w granice miasta Swarzędza.

Józef Rivoli

Nowa Wieś ma swojego wybitnego przedstawiciela w osobie Józefa Rivolego (1838 – 1926). Był on synem właściciela ziemskiego Józefa Rivoli i Anieli z Piechoczych, urodzonym w Nowej Wsi – prawdopodobnie dzierżawionej przez ojca od ekonomii swarzędzkiej w 1838 r.³ ... W 1923 r. Józef Rivoli otrzymał tytuł doktora honoris causa Uniwersytetu Poznańskiego. Zmarł w 1926 r. i najpierw został pochowany na cmentarzu św. Marcina w Poznaniu. Po likwidacji cmentarza w 1942 r. został ekshumowany i przeniesiony na cmentarz parafii Zmartwychwstania Pańskiego na Dębcu. W 2004 r. ponownie ekshumowany, został przeniesiony na cmentarz parafii św. Jana Vianneya. ...

Antoni Kobza

³ Józef i Aniela Rivoli mieszkali w Gninie pow. Buk, prawdopodobnie do 1838 r.

² Mapy z 1893 i 1911 r. nie ujmuje zabudowań gospodarstwa Adamczaka.